

De stakingen van 1903

Het beest was los!

Nooit was een stakingsjaar dramatischer dan 1903. Nooit hadden stakingen een groter effect. De eerste vakbonden waren nauwelijks een halve eeuw oud toen een complex van factoren de eerste landelijke stakingen bij het spoor veroorzaakte. Begonnen in de Amsterdamse haven, leidde het platleggen van het spoor tot drastische tegenmaatregelen van regeringszijde, waarbij veel politie en militairen werden ingezet. In oktober opent in 'De Burcht' de tentoonstelling 'Gansch het raderwerk...'. In dit en volgende nummers besteedt de VHV-Nieuwsbrief aandacht aan die roemruchte maar vooral ook beladen periode in de geschiedenis van de vakbeweging.

Het jaar 1903 is de geschiedenis ingegaan als het jaar van de spoorwegstakingen, van de 'worgwetten' en dus de knechting van de vakbeweging. Het jaar van Abraham – 'de Geweldige' – Kuiper, van de befaamde prent van

Albert Hahn jr. met de spoorwegaarbeider die met opgeheven hand het gansche raderwerk stil legt. Het jaar waarin een veelheid van katholieke en protestantse bonden werd opgericht als reactie op de verzet leverende socialistische en anarchistische bonden en organisaties. Het jaar waarin strijd voor betere rechtspositie, arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden conflicteerde met de strijd voor politieke emancipatie en dus algemeen kiesrecht. Het jaar van Troelstra, Domela Nieuwenhuis, Oudegeest, Henriëtte Roland Holst en vele anderen waaronder de tienduizenden anonieme stakers. De acties in het najaar van 1902 en het voorjaar van 1903 kwamen niet uit de lucht vallen. Rüter besteedt in zijn proefschrift uit 1935 veel aandacht aan de voorgeschiedenis van de stakingen. De historicus werd na de oorlog hoogleraar in Leiden en kort daarna directeur van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam. Datzelfde IISG is nu de opdrachtgever van de tentoonstelling in 'De Burcht'. Wij volgen hier voor een groot deel zijn analyse die ook volgens Jan Roest, directeur Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen, tot op de dag van vandaag verreweg de beste is.

de handswerklieden. Daarbij was het eigen vak de bindende factor. Die grens wordt voor het eerst doorbroken in 1869 als in Amsterdam een sectie van de Internationale wordt opgericht. Den Haag en Utrecht volgen en dat betekent de oprichting in 1871 van het Nederlandsch Werkliedenverbond, afdeling van de Internationale Arbeidersvereniging. Ook nadat het verbond inmiddels was omgevormd tot het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond (ANWV) was het erg gematigd en allesbehalve socialistisch. Wat wel breed speelde was de begeerte om de materiële positie van de arbeiders te verbeteren en om het beeld van sociale minderwaardigheid van de arbeidende klasse te veranderen. De socialisten streefden de verlossing van de arbeiders na, de christelijke arbeiders gingen niet zo ver, althans niet in dit leven. De arbeidersbeweging heeft in de eerste twintig jaar van haar bestaan vooral ontgoocheling ervaren. De sociale revolutie bleef uit en het algemeen kiesrecht, dat voor ingrijpende verbetering van de positie van de arbeidende klasse zou kunnen zorgen, bleef onbereikbaar. Binnen de inmiddels opgerichte Sociaal Democratische Bond (SDB) neemt de ontevredenheid toe en lokt het anarchisme. De socialisten binnen de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) zijn zich ervan bewust dat de weg naar een nieuwe samenleving een zeer lange zal zijn. De SDAP is dan nog orthodox-marxistisch.

NAS

De SDAP krijgt vanaf de intellectuele zijlijn steun van de redactie van

In dit nummer o.a.

pag 1,2,3,4,5

De stakingen van 1903

pag 6,7

Tastbaar verleden

pag 7

Dwarsligger

pag 8,9,10

Hoogovens

pag 11

ENCI, kaderleden in beeld

pag 12,13

1903.

Het jaar van de waarheid?

pag 14

Museumnieuws

pag 15

Lezersbrieven

pag 16

VHV-website uitgebreid

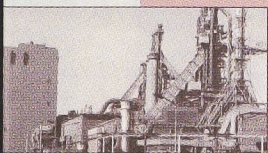
pag 16

Ledenvergadering

pag 16

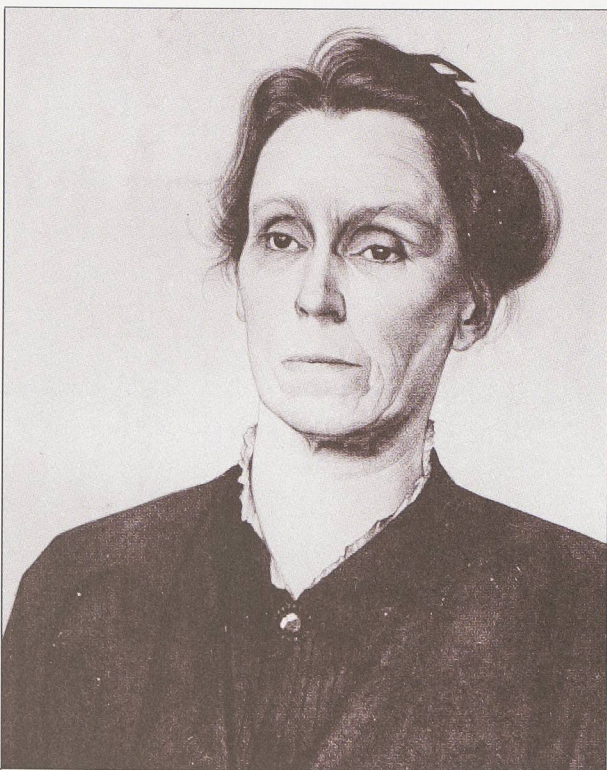
In memoriam:

Henk van der Schalie

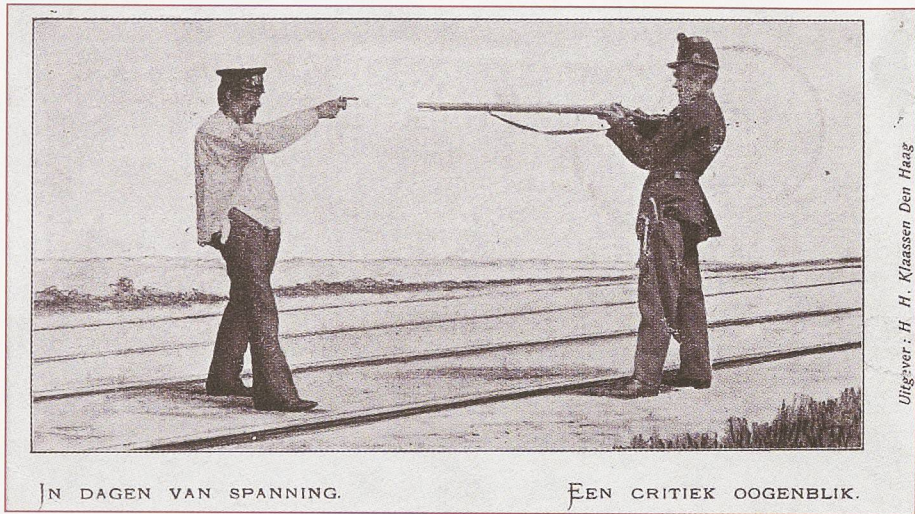

'De Nieuwe Tijd' met mensen als Henriëtte Roland Holst, Herman Gorter en Van der Goes met op enige afstand weer personen als Wibaut, Mendels en Pannekoek. Velen waren door studie tot het socialisme gekomen en eisten nu een voortrekkersrol op. De praktijk diende naar hen te luisteren. Ten dele tegenover deze groep stond Troelstra, de meest politieke van allemaal. Troelstra zou met De Nieuwe Tijd-groep nog heel wat te stellen krijgen. Dat bleek bijvoorbeeld in 1901 toen hij aanstuurde op de oprichting van een nieuwe centrale organisatie van de vakbeweging. Henri Polak, voorzitter van de Algemene Nederlandsche Diamantbewerkerbond (ANDB) kon zich evenzeer in die gedachte vinden, maar Gorter verklaarde zich fel tegenstander. Hij zag liever meer samenwerking tussen politiek (SDAP) en arbeidersbeweging. Ook Henriëtte Roland Holst brak daar een lans voor.

Inmiddels was in 1893 het Nationaal Arbeids Secretariaat (NAS) opgericht, een vooral Amsterdamse beweging. Het NAS nam geen afstand tot de anarchistische beweging en bleef ook tot lang nadien Domela Nieuwenhuis in ere houden. Het NAS was sterk voorstander van een decentrale organisatie. Stakingen werden aan het eind van de negentiende eeuw per bedrijf en per incident gevoerd. Coördinerende steun en leiding ontbraken. Het syndicalistisch ingestelde NAS, goed

Henriëtte Roland Holst

Ansichtkaarten voorjaar 1903.

voor 10.500 leden in 1902, gaf blindelings steun aan elke staking die zich voordeed. Bij het NAS waren 30 organisaties aangesloten; de grootste was die van de scheeps- en bootwerkers, in 1900 toegetreten, met 3000 leden. In de Amsterdamse haven broeide het al langer. Een gevolg van erbarmelijke arbeidsomstandigheden, lage lonen en willekeur bij de leiding. Wiens gezicht niet beviel of te veel praatjes had kon vertrekken en was op slag brodeloos. In dit klimaat sloeg het recht op hoger loon, gunstiger arbeidsvoorwaarden en een betere rechtspositie gemakkelijk aan. Dat leidde tot tal van wilde stakingen. Er hoefde maar weinig te gebeuren of de bootwerkers, sjorders of

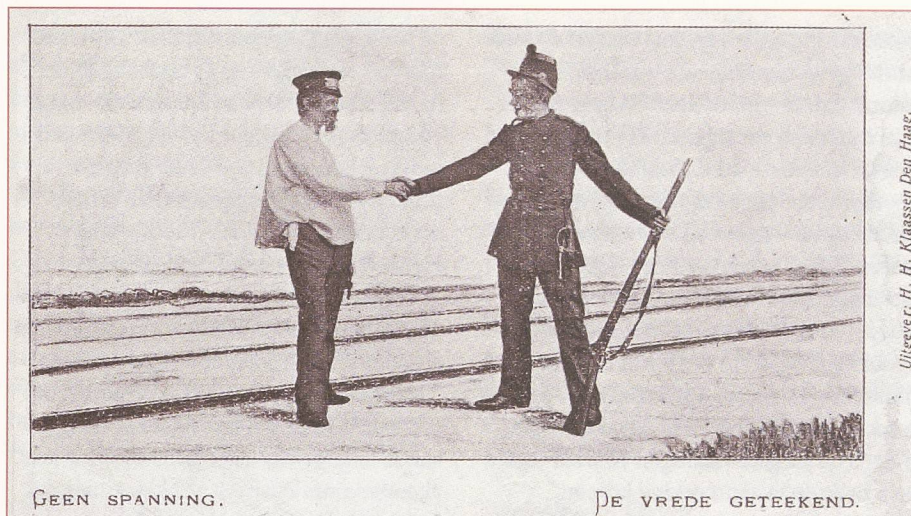
veemarbeiders gooiden het werk er bij neer. Kenmerkend voor het hele havenbedrijf was de aanneming en onderaanneming. Dat was een gevolg van het ongeregelde van het bedrijf. De cargadoor die geen werk had wilde onmiddellijk van zijn mensen af. Alles liep dus via tussenpersonen. Het NAS werd door bootwerkers en anderen gevraagd te bemiddelen bij conflicten, dat wil zeggen betere voorwaarden te bedingen. Werkgevers kwamen vervolgens die afspraken niet na, wat weer tot nieuwe confrontaties leidde. De georganiseerde havenarbeiders waren vooral furieus tegen de 'onderkruipers', arbeiders die (alsnog) bereid waren

het neergelegde werk op te pakken en uit te voeren. Zij holden de onderhandelingspositie van de georganiseerden uit en werden daar woedend op aangesproken. 'Woelig tot de welsprekendheid van de vuist en tot intimidatie geneigd waren deze arbeiders, voor wie lichamelijke kracht reden en middel van bestaan beide was, bovenmate. Onderkruipers en werkgevers konden bij een staking op escortes van tientallen joelende bootwerkers rekenen, die ovaties voor hun huizen kwamen brengen. Zij mochten blij zijn als het bij woorden bleef.' Werkgevers gingen vervolgens over tot beschermende maatregelen ten gunste van deze onderkruipers wat weer nieuw kwaad bloed zette.

Het spoor

Bij de spoorwegen was de situatie niet veel beter. Er waren de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij (HIJSM) en de Staatsspoorwegen (SS). De eerste was aanzienlijk groter dan de tweede en ook ouder. De HIJSM begon in 1839, de SS werd eerst in 1865 opgericht. Ook hier waren de arbeidsomstandigheden en de lonen bedroevend. Werkdagen van 16 uur, zeven dagen per week waren eerder regel dan uitzondering. Vaak moest de vrouw ook nog op tal van manieren bijverdienen om het gezin financieel overeind te houden. Rüter constateert dat alle partijen volkomen klem zaten. De spoorwegmaatschappijen hadden gewoon geen geld om meer te betalen, terwijl dat heel hard nodig was. Maar op ander gebied hadden ze wel degelijk een gebaar kunnen maken, meent Rüter. De rechtspositie had bijvoorbeeld beter geregeld kunnen worden. De spoorwegaarbeiders waren een nieuw soort lijfeigenen die in de houding moesten springen bij hun baas. Ook hadden andere ►

Uitgever: H. H. Klaassen Den Haag

GEEN SPANNING.

DE VREDE GETEEKEND.

Uitgever: H. Klaassen Den Haag.

Bron: Het Nederlands Spoorwegmuseum

voorzieningen, voor weduwen en wezen bijvoorbeeld, of voor ongevallen beter geregeld kunnen worden. De directies schoten echter op alle gebieden schromelijk tekort. Zo verzetten zij zich met hand en tand tegen erkenning van de vakorganisaties, terwijl dit een van de belangrijkste eisen van de bonden was. Op tal van andere punten volharden de directies in hun starre gedrag. De bonden eisten daarnaast ook het verplicht lidmaatschap, dat er overigens een enkele sector daargelaten, nooit is gekomen.

De eerste staking

In januari 1903 slaat de vlam in de pan. Directies, bonden noch politieke partijen of regering hadden de stormvloed voor-

zien. Spoorwegbondsbestuurder Jan Oudegeest, de tweede voorzitter van het NVV, na Henri Polak en veel later nog voorzitter van de SDAP, voorspelt nog half januari dat er de eerstkomende 25 jaar geen grote staking zal plaatsvinden. Alleen de burgemeester van Amsterdam was op de hoogte gesteld van de gisting in de haven en bij de spoorwegen. Eventueel besmet havenwerk zou door de spoorwegmensen niet worden overgenomen en onderkruipers zouden niet worden geduld. In de Amsterdamse Rietlanden weigerden enkele leden van het personeel wagons door te zetten voor een van de vemen. De directie liet de chefs vertellen dat dienstweigering gelijk stond aan ontslag, zonder indruk te maken. De opkomende

nachtploeg trok één lijn en bleef weg. Op 29 januari ging het definitief mis. Personeel - onderkruipers - werd geronseld in plaatsen vlak ten noorden van Amsterdam, zoals in Durgerdam aan de Zuiderzee. De 70 onderkruipers, waaronder 45 uit Durgerdam, werden bij hun dorp opgewacht door 100 tot 150 havenarbeiders, die met messen en knuppels te keer gingen. Vijf Durgerdammers belandden in het ziekenhuis. Die escalatie zou later door de regering worden aangegrepen voor veel militair vertoon. Toch gaf iets anders die dag de doorslag. In de Rietlanden kreeg 's ochtends een rangerder opdracht een treinstel op te rijden naar het Blauwhoedenveem. De man weigerde en werd geschorst. Nauwelijks was dat gebeurd of het gehele personeel van de goederenstations Rietlanden en Oostenburgergracht, machinisten inbegrepen, verklaarde zich solidair met de geschorste en legde het werk neer. Politie en mariniers moesten de bewaking van de geheel verlaten emplacementen overnemen. Het bericht sloeg over naar het Centraal Station in Amsterdam en spoelde als een vloedgolf langs de spoorlijnen naar de andere stations. De hele beweging was van de arbeiders zelf uitgegaan. Leiding van de bonden was er niet geweest. De spoorwegstaking trekt alle aandacht en de acties in de haven raken op de achtergrond. De spoorwegdirecties zijn verbluft en geven na twee dagen aarzelen toe. Alle eisen van de stakers worden ingewilligd. ▶

Militair vertoon bij de tweede staking

Bron: Het Nederlands Spoorwegmuseum

Het land is in rep en roer. De bourgeoisie, zoals Roland Holst en Gorter de burgerij consequent noemen, is angstig en boos en vraagt om militair ingrijpen. Oudegeest, die zelf nota bene tegen de staking was, wordt door de arbeiders op het schild gehesen. De bourgeoisie zingt 'Weg met koning Oudegeest, te lang reeds is hij vorst geweest'. Troelstra schrijft in Het Volk een vlamme instemming met de stakers en dicht 'Gansch het raderwerk staat stil, als uw machtige arm het wil'. Albert Hahn jr. tekent in Het Volk zijn befaamde prent. Ook Domela Nieuwenhuis, Gorter en Roland Holst juichen van triomf. Maar die zal van korte duur zijn.

Kuyper: worgwetten

Politiek Den Haag onder aanvoering van minister-president Abraham Kuyper verstaat het stakings signaal niet als teken van onrechtvaardig behandelde arbeiders, maar als een nieuwe politieke stroming die een halt moet worden toegevoerd. Het zou de arbeiders om veel meer gaan dan om de lonen, ze zouden een nieuwe

samenleving willen en daartoe zou de oude omver geworpen moeten worden.

Vanuit dat standpunt heeft Kuyper met zijn ministers werk gemaakt van een drietal wetten die herhaling moesten voorkomen. Spoorwegpersoneel en andere ambtenaren werden bij wet verboden te staken. Wie daartoe aanzette riskeerde gevangenisstraf van maximaal vijf jaar. Kuyper kwam verder met het voorstel een spoorwegbrigade in het leven te roepen, die stakingen moest opvangen door het werk over te nemen. Vooral werkwilligen tijdens de jongste stakingen zouden voor zo'n brigade in aanmerking komen. Kuyper zag de spoorwegstaking als een 'misdrijf' en noemde het in het parlement 'een misdadige actie'. De socialisten noemde hij 'immoreel' en 'asociaal'. Hij stelde tenslotte een onderzoek voor naar de arbeidsvoorwaarden van het spoorwegpersoneel.

Comité van Verweer

Binnen de arbeidersbeweging en de SDAP liepen bestuurders te hoop om de komen-

de wetgeving tegen te houden. Ze vlogen niet zo zeer Kuyper of de regering in de haren, wat Troelstra wel probeerde, maar elkaar. Er volgden woeste vergaderingen in het gebouw van de ANDB (nu: 'De Burcht') en Plancius (thans het Verzetsmuseum) waar Domela Nieuwenhuis Henri Polak bij herhaling voor 'jood' uitmaakte en desalniettemin kon rekenen op een enorm enthousiasme onder de arbeiders. Sommigen noemden hem 'Ouwe' of 'Vader', maar Nieuwenhuis liet niet na de vlam van de onderlinge strijd aan te blazen. Hij wilde aansturen op een algemene werkstaking wat betekende dat het gehele land plat ging. Anderen probeerden dat tegen te houden door te stellen dat de arbeiders er het meeste last van zouden hebben als bakkers en melkfabrieken zouden stoppen, maar dat heette de prijs die betaald moest worden. Domela was niet te stoppen en riep dat er 'verraad' was gepleegd aan de goede zaak. Hij had het dan vooral over verraad binnen het inmiddels opgerichte Comité van Verweer. Het bestond uit negen man waaronder Oudegeest, Vliegen, Wessels en de jonge Rijnders die als Nieuwenhuis-discipel mocht worden gezien. Het comité diende om het verzet tegen de komende wetgeving te bundelen door een breed arbeidersfront te organiseren, maar bleef door gebrek aan professionalisme en gezag sterk onder de maat. Er trad scheuring op in arbeiderskringen. Bestuurders waaronder Oudegeest en Polak waren tegen een nieuwe grote staking omdat ze meenden dat de arbeidersmacht te gering was en de staking verloren zou worden. Anderen, waaronder vooral de arbeiders zelf, waren nog in een overwinningsoes. De staking van eind januari was immers voor de volle honderd procent geslaagd! Er moest een nieuwe grote staking komen, het liefst een algemene. Domela Nieuwenhuis en het NAS stonden onvoorwaardelijk aan die kant.

Kuyper zat met zijn ministers intussen niet stil en bereidde zijn nieuwe wetten voor. Ook zorgden de directies van de spoorwegen, die tot nu toe voor zichzelf de kastanjes uit het vuur moesten halen, dat er meer afstemming en instemming kwam met en uit Den Haag. Alle chefs van spoorwegstations en andere gevoelige punten kregen geheime instructies 'te openen' als daartoe het signaal kwam van de directies. Hele lichten werden onder de wapenen geroepen. Niets werd aan het toeval overgelaten. Troelstra en Oudegeest ►

De krant in 1903

Elke staking leidt in de media tot heftige debatten. De Spoorwegstakingen van 1903 zijn geen uitzondering. Wie zit achter de stakers? Waar zijn ze op uit? Zijn er wel zoveel stakers? Het dagblad De Nederlander van die dagen spreekt over anarchie.

Een klein groepje mannen heeft feitelijk heel Nederland in zijn macht.... Wij hebben hier te doen met een revolutie waarbij meer dan ooit macht gaat boven recht.

De protestants-christelijke Standaard - nooit een groot voorstander van overheidsingrijpen - bepleit wetgeving waarin duidelijk wordt gemaakt dat ambtelijke dienstverplichtingen niet straffeloos opzettelijk mogen worden overtreden of geweigerd.

Stakingen schaden ook de beroepsgroep zelf. Dat constateert de katholieke Residentiebode die vaststelt dat er weliswaar geen wanordelijkheden plaatsvonden, maar zich wel afvraagt of het veel minder erg is wanneer, zoals Zaterdagavond nog bij Rotterdam gebeurde, het personeel plotseling den arbeid staakt en het publiek - ouden van dagen en gebrekkigen uitgezonderd - onderweg dwingt uit te stappen en zijn weg langs de rails te vervolgen?

Het Vaderland looft de stakers vanwege hun bezadigd optreden. De liberale krant benadrukt echter de druk van de stakers op de niet-stakers. En zoo is ook het recht van staking een onding indien er niet zoo iets bestaat als een recht van niet-staking.

Het sociaal-democratische Het Volk is aanmerkelijk positiever en strijdlustiger van toon. De kapitalisten hebben nu gezien, wat die zoo vaak verachte en gesmade werklieden vermogen, als zij eens zijn. Ook: dat alle pogingen, om hun eendracht te breken, meer en meer afstuiten op de rots der solidariteit. Nog heeft de leeuw slechts zijn klauw getoond.....

En de vijand zijn niet slechts de werkgevers maar ook de staat: (...) dat al die werkgevers weer eene groote organisatie hebben, den Staat met zijn geweld van justitie, politie en militarisme, die hun door de arbeidersklasse moet worden ontrukkt.

En dat laatste is nu juist de angst van de Standaard. Dat is hen (de arbeiders) spannen voor den wagen der Revolutie. Daarom waarschuwt de krant voor de neutrale vakvereniging die poogt de Christelijke werklieden aan den lijnstok te krijgen. De krant doet een oproep tot oprichting van een eigen organisatie van onzer mannen tegenover de mannen der Revolutie..... Zij wenschen hun eigen woord te spreken.

En ook in deze kringen is het geloof in het succes groot maar het is zaak de gelederen te sluiten. Als dat het geval is zullen wij tot groote dingen in staat blijken te zijn.

verklaarden dat niemand bang hoefde te zijn voor een tweede grote staking en dat het militair vertoon eerder spanningen opriep dan tegenhield. Maar hun stem deed er niet meer toe.

Uit alles bleek dat bondsbesturen hun leden niet meer in bedwang hadden. Centrale coördinatie ontbrak, informatie die van de stations in den lande kwam over stakingsbereidheid en acties ontbrak, deugde niet of werd met opzet te positief voorgesteld. Wie op dat moment terughoudendheid betrachtte werd uitgejoeld. Het stakingsbeest was los.

De tweede staking

Toen de Tweede Kamer de 'worgwetten' van Kuyper begin april 1903 behandelde en zonder veel discussie - de SDAP probeerde die nog wel op gang te brengen - aannam, was het voor de arbeiders tijd om tot actie over te gaan. Zondagavond 5 april werd het besluit tot de staking gegeven. Maar dit keer was iedereen voorbereid. De militairen en politie kwamen nog niet in actie om komende stakers in de waan van een verrassing te laten, maar maandag vroeg vonden die overal op weg van huis de sterke arm op hun weg. Acties tegen onderkruipers kregen geen enkele kans. Er werd in tal van spoorwegaans gestaakt zoals in Amsterdam, Haarlem, Den Haag en Rotterdam. Op verschillende kleinere stations werd de staking echter niet opgevolgd zoals in Hoek van Holland, Delft, Leiden en Gouda. In Noord-Holland-noord werd vrijwel niet gestaakt, maar in Arnhem en Amersfoort weer wel. In Zeeland, Brabant en Limburg werd de oproep van het comité een fiasco. Alleen in Venlo en Tilburg legde een flink aantal arbeiders het werk neer.

Vanaf het eerste moment ging deze tweede grote staking de mist in. Daar kwam bij dat werkgevers nu vastbesloten waren de stakers geen duimbreed toe te geven. Wie niet binnen 24 uur op het werk verscheen kon wegblijven. In de haven hanteerden werkgevers het instrument van de 'uitsluiting' dat eerder in de Twentse textiel zo'n probaat middel was gebleken. Een nieuw fenomeen was dat na de januari-staking tal van christelijke (katholieke en protestantse) vakorganisaties waren opgericht als reactie op de socialistische en anarchistische koorts. Deze nieuwe organisaties verklaarden zich zonder meer gezagsgetrouw en spoorden hun leden aan vooral aan de slag te blijven. Het resultaat was al met al dat het grootste deel van de treinen bleef rijden.

Binnen een paar dagen verliep de staking. De SS ontsloeg 1035 van de 1878 stakers - het totale personeel telde zo'n 13.500 man - en de HIJSM 989 van de 1473 stakende werklieden (op 7129 arbeiders). Ook in de Amsterdamse haven werd de gelegenheid te baat genomen om de meest weerbare werklieden er zonder meer uit te knikkeren. Enkele vakbondsbestuurders werden tot één maand gevangenisstraf veroordeeld. Een ander (Wessels) kreeg drie maanden wegens opruiing tot molest en ook verschillende havenarbeiders gingen achter slot aan grendel.

Frederik van Eeden

Wie was ontslagen wachtte een uiterst zware tijd. Zij konden nooit meer in hun eigen vakgebied terecht. Frederik van Eeden nam het initiatief tot stichting van de coöperatie 'De Eendracht' om de ergste geldnood te helpen opvangen. Maar dat initiatief bloedde snel dood. Het kostte Van Eeden het grootste deel van zijn vermogen om de kleine spaarders hun inleg

terug te betalen. In Amsterdam en de Zaan had een ander initiatief meer geluk. Uitgesloten veem- en bootwerkers, die op de zwarte lijst geplaatst waren en niet meer de minste kans hadden op werk, besloten op coöperatieve basis zelf het veembedrijf te gaan uitoefenen. Ze stichtten daartoe de Nederlandsche Coöperatieve Transitomaatschappij en hadden alsnog succes.

De spoorwegstakingen van 1903 behoorden vanaf dat moment tot de geschiedenis. Het waren op de keper beschouwd economische conflicten en geen politieke acties, al wilden de anarchisten, de burgerij en de regering dat anders zien. Binnen de vakbeweging groeide de overtuiging dat een meer centrale leiding van de vakorganisaties voorwaarde was voor meer macht. Dat leidde tot de oprichting van het Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen (NVV). Het is dan 1906.

Huug Klooster en Kees van Kortenhof

Leedvermaak na de verloren staking

Bron: Het Nederlands Spoorwegmuseum

Literatuur

- Haag, Jaap, m.m.v. Huub Sanders - 'Het verlaten strijdtonel van 1903'. Uitgave: Stichting beheer IISG, Amsterdam, 1990; geïll.; 42 pag.
- Meyers, Jan - 'Domela, een hemel op aarde'. Uitgave: De Arbeiderspers, Amsterdam 1995. ISBN 90 295 3114 2.
- Roland Holst, Henriëtte - 'De groote Spoorwegstaking, de Vakbeweging en de S.D.A.P.', 's-Gravenland, 19 februari 1903. Uitgave: Gebrs. Stuffers, Breughelstraat 9, 's-Gravenhage; 26 pag.
- Rüter, dr. A.J.C. - 'De spoorwegstakingen van 1903'. 'Een spiegel der arbeidersbeweging in Nederland'. Proefschrift. Uitgave: E.J. Brill, Leiden, 1935; 600 pag.
- Stiling, A.J. - 'Geschiedenis van de "spoorwegstakingen" en de totstandkoming der "spoorwegwetten" in Nederland, 1903'. Uitgave: J.L. Beijers, Utrecht, juni 1903; 240 pag.
- 'Actestukken der samenzwering. Gedenkboek der werkstakingen van 1903', dl. I en II, Wageningen, 1903 en 1904. Volgens Hagoort 'Het beginsel behouden' pag. 333 is de samensteller H. de Wilde.
- 'Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland', dl. 1 t/m 8 onder redactie van P.J. Meertens e.a. Uitgave: Stichting Beheer IISG, 2000.

Tastbaar Verleden

Herinneringen en beloningen in metaal

Iedereen heeft ze wel eens gezien, de zilveren of gouden vakbondsspeldjes. Na 25 jaar lidmaatschap krijgt ieder vakbondslid zijn speldje, of haar broche, van de bond als herinnering, maar ook als beloning voor de steun aan het werk van de vakbeweging. Ook voor andere gelegenheden blijken de bonden van alle richtingen speldjes uit te geven. Daarnaast zijn er talloze andere herinneringen, beloningen en propagandamaterialen gemaakt. Overigens niet alleen in duurzaam metaal maar ook in breekbaar glas (waarover later meer).

Speldjes

Speldjes zijn er in alle soorten en maten. Aan de basis van de serie staat het gewone vakbondsspeldje. Veel bonden hebben in het verleden een eigen speldje wat veelal verandert met de verandering in het logo van de bond. Als alternatief is er het speldje van de vakcentrale. Deze zijn er van alle vakcentrales, van NVV, KAB en NKV tot FNV en CNV.

De "beloningsspeldjes" ("insigne" in officieel taalgebruik) beginnen bij het zilveren speldje bij het 25-jarig lidmaatschap. Bij het veertig jarig lidmaatschap is de speld veelal van goud. Bij 50 jaar volgt bij FNV en CNV een gouden speld met steentje, veelal een robijn en bij 60 jaar een gouden speld met briljant. Het speldje voor 50 jaar lidmaatschap van De Unie is niet voorzien van een steentje maar van een kroontje. Opmerkelijk is dat de speldjes van CNV nog steeds uitgaan van het oude logo dat in juni van dit jaar is verlaten.

De bonden worstelen regelmatig met de vraag hoe extra aandacht gegeven kan worden aan langdurige lidmaatschappen. In 1968 laat het NVV voor de bonden een bronzen legpenning (diameter 6 cm)

maken die kan worden uitgereikt bij het 50-jarig lidmaatschap. De belangstelling is groot, want in dat jaar worden 1620 penningen uitgereikt. Zo nu en dan duikt een penning of een ander voorwerp dat in grote aantallen is gemaakt weer op via een rommelmarkt of via een schenking aan het vakbondsmuseum of IISG. Dat wil echter niet zeggen dat daarover dan ook informatie beschikbaar is. Zo is de NVV-legpenning in "Penningland" onbekend. Wellicht dat maker en ontwerper nog via het archief van NVV of bonden zijn te achterhalen?

Aan langdurige lidmaatschappen (60 of 70 jaar) wordt ook nu nog veelal extra aandacht besteed. Bij het CNV volgt standaard een bezoek aan huis in combinatie met een oorkonde of plaquette. Vakbond De Unie besteedt ook nu nog in het bondsblad aandacht aan huldgingen.

Een speciale speldjesvorm, die inmiddels in onbruik is geraakt, is het speldje voor in een knoopsgat van een colbertje. Daarmee kan het zondagse pak versierd worden zonder dat er een gat in geprikt hoeft te worden. De Algemene Nederlandse Landarbeidersbond geeft in de jaren vijftig een blauw geëmailleerd knoopsgatsspeldje uit met daarop in zilver de letters ANLB en daaronder een gekruist logo van korenaren, zeis, hark en schop. Ter gelegenheid van het vijftigjarig jubileum volgt nog een speciale uitgave met in een oranje balk de zilveren cijfers 1900-1950. De ANLB is niet de enige bond die met speldjes voor speciale gebeurtenissen komt. Het NVV brengt in 1960 een speldje uit met simpelweg "1906 1966 NVV" in zilverkleurige letters op een rode achtergrond. Het NVV heeft overigens een rijke traditie in gelegenheidsspeldjes.

Zo wordt er voor het congres van

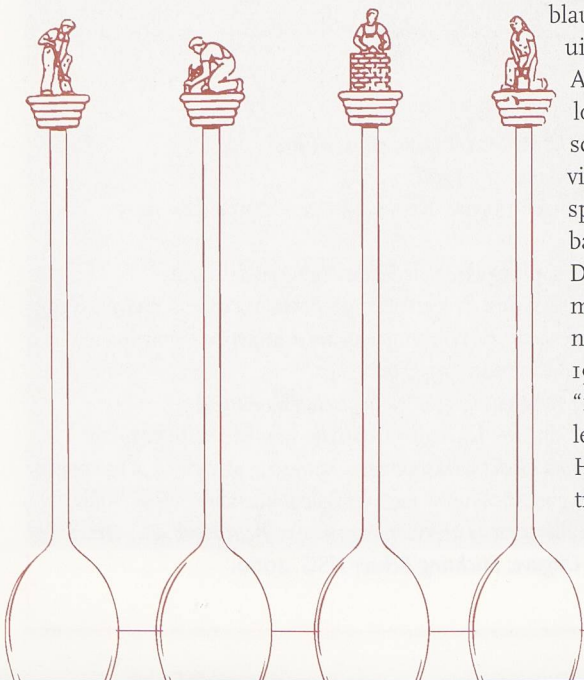
1949 een speciaal speldje uitgegeven en is er een exemplaar waarop het gebouw aan Plein 1940-45 is afgebeeld.

Asbakken

Een in het verleden populair gebruiksvoorwerp in metaal is de asbak, die ook veel in aardewerk is uitgegeven. Het zijn overigens lang niet altijd speciale ontwerpen. Zo bestelt de Algemene Nederlandse Metaalbewerkersbond een asbak bij SOLA in Zeist. Op de vierkante asbak prijkt op een van de hoeken het logo ANMB met de tekst "trouw aan de bond" met het jaartal 1948. De asbak wordt door SOLA ook voor tal van andere organisaties vervaardigd, zelfs ter promotie van Persil.

Opmerkelijk is dat er met hetzelfde logo en jaartal ook een suikerschep bestaat. Dat prikkelt de nieuwsgierigheid. Immers, 1948 is geen jubileumjaar van de ANMB. Fabrikanten bieden speurders naar de oorsprong van voorwerpen helaas veelal geen uitkomst. Zelfs van recent materiaal is vaak geen documentatie bewaard, laat staan van materiaal van meer dan 50 jaar oud. In sommige gevallen bieden jaarverslagen of bondsbladen uitkomst. De jaargang 1948 van "De Metaalbewerker" staat in het teken van de werving van nieuwe leden. Nummer 1 opent met "de 55.000 overschreden". De bedoeling is dat er op het congres in juli 60.000 leden zijn. Het bondsbestuur denkt dat het gaat lukken en schrijft dan ook in mei:

"Wanneer straks – en naar wij hopen is straks spoedig – onze bond als eerste van de bij het NVV aangesloten organisaties 60.000 leden zal tellen, willen wij dit heugelijke feit in de historie van onze organisatie vastleggen. En hoe kunnen wij dit beter doen dan door onze leden (...) een blijvend aandenken aan te bieden ter ere van deze grote gebeurtenis! (...)

BELANGENPOLITIEK

Elk nieuw deel van de cahiers over de geschiedenis van de christelijk-sociale beweging is weer een verrassing.

Deel 4 Belangenpolitiek is goed getimed uitgekomen kort voordat het kabinet-Balkenende werd geformeerd. Alleen al de keuze van de artikelen getuigt van een gelukkige greep, gelet op de nieuwe politieke verhoudingen waarin het CDA zoals voorheen een

hoofdrol speelt. De verhouding van de vakcentrale CNV tot de politiek verwante partijen ARP en CDA wordt belicht, waarbij duidelijk wordt gemaakt dat deze broers ook wel eens met elkaar ruzie maakten. Sleutelpersonen uit de christelijke politiek en vakbeweging komen voor het voetlicht, zoals A.S. Talma, W.F. de Gaay Fortman en M. Ruppert.

Minister-president Jan Peter Balkenende - die ook al in de redactieraad van het Cahier zit - is co-auteur van een artikel over de toekomstige relaties tussen politiek en christelijk-sociale beweging. Het anker van het christelijk-sociaal gedachtegoed is het begrip verantwoordelijkheid. Daar wordt elk betoog over dit onderwerp rondom heen verweven, maar de jaren van oppositie hebben er een liberaal trekje aan toegevoegd: de keuzevrijheid van mensen. We zijn natuurlijk benieuwd hoe hartverwarmend deze begrippen de komende tijd voor burgers en werknemers zullen worden ingevuld. En of het maatschappelijk gewicht van het CNV wat groter wordt nu zijn vrienden van het nieuwe kabinet deel uitmaken. Van het tweede kabinet-Kok was meer dan de helft van de ministers lid van een vakbond. Zelfs Gerrit Zalm. In zijn nadagen als minister van Financiën vierde deze prominente VVD-er zijn 25-jarig lidmaatschap van de AbvaKabo. De maatschappelijke achtergrond van het merendeel van de huidige ministers zal wel een ander vakbondsbeeld opleveren. Zou het wat uitmaken?

Harry Peer

Tenslotte is de keus op deze twee gebruiksvoorwerpen gevallen, die zeker een sierraad in de huiskamer zullen zijn en trots getoond kunnen worden." De asbak is voor de leden en de "fraaie suikerschep" voor hun vrouw, moeder of verloofde.

Gebruiksvoorwerpen

Een oud gebruik dat recent door FNV Bouw weer in ere is hersteld, is de uitgave van speciale gebruiksvoorwerpen. FNV Bouw kent zelfs een hele lijn van cadeaus in eremetaal voor trouwe leden, vervaardigd door Zilverstad in Schoonhoven. Leden van FNV Bouw hoeven tegenwoordig niet meer te wachten op een presentje van de bond totdat zij 25 jaar lid zijn. Al bij 12,5 jaar ontvangt ieder vakbonds lid "een set van 4 zwaar verzilverde theelepels in fraaie verpakking". Bij 25 jaar volgt een set zwaar verzilverde gebaksvorkjes, uiteraard in combinatie met het zilveren FNV-speldje. Iemand die 40 jaar lid is, krijgt een zwaar verzilverde gebaksschep en bij 50 jaar een glazen gebaksschaal met verzilverde voet.

In de jubileumartikelen zijn niet alleen het logo van de bond en het aantal jaren lidmaatschap gegraveerd. De uiteinden van de vorkjes en lepels zijn voorzien van miniaturen van werkers uit de sectoren van de bond. Behalve de voor de hand liggende metselaar bevat de set onder andere ook een vrouwelijke schilder. Behalve suikerscheppen, gebaksvorkjes en gebaksscheppen worden in de loop van de jaren alle denkbare huishoudelijke voorwerpen vervaardigd in opdracht van de bonden voor hun leden. Zo is er een grote (nep-)tinnen mok met het logo van de Industriebond NKV en de jaartallen

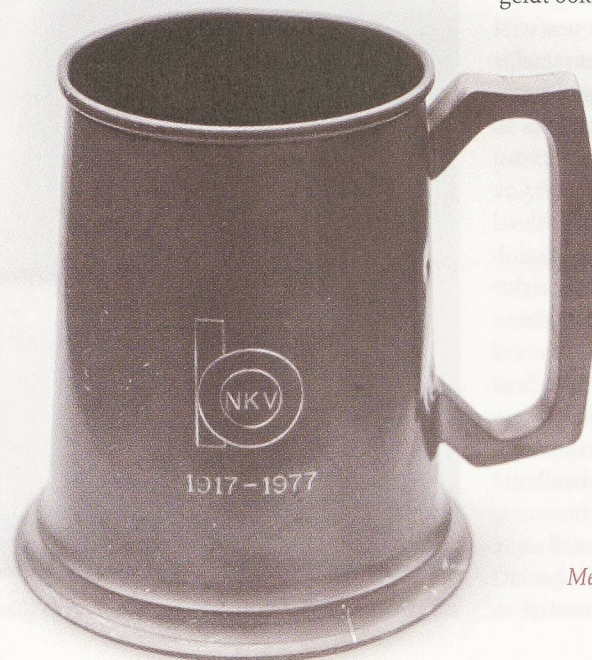
1917-1977. Herkomst en achtergrond zijn helaas onbekend. De ABVG komt ter gelegenheid van het jubileum in 1954 met een bloempot van aardewerk in een metalen bloemophanger, vervaardigd door Zilverstad in Schoonhoven. Behalve voor jubilea zijn er ook beloningen voor het werven van leden. De eerder genoemde asbak en suikerschep van de ANMB worden daarvoor overigens ook ingezet. De ABC (Algemene Bedrijfs-groepen Centrale) heeft eind jaren '50 een hele lijn van deze beloningen. Leden-wervers kunnen voor een nieuw lid een keuze maken uit een vork, een lepel, een theelepeltje of een tafelmes. "Voorts werd beschikbaar gesteld een prachtig vernikkelde aardappellepel, een sauslepel, een groentelepel, een dessertlepel en een soeplepel" aldus het jaarverslag.

Raadsel

Jubilea worden ook aangegrepen om voorwerpen in één exemplaar te vervaardigen. Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Nederlandse Vereniging van Fabrieksarbeiders(sters) in 1932 wordt door J. Eisenloeffel een gevelversiering ontworpen van smeedijzer. De toegangsdeur van het hoofdkantoor van de ANLB aan de Catharijensingel in Utrecht wordt voorzien van een smeedijzeren zaaier omringd door korenaren, andere gewassen en een duif. Na de sloop van dit gebouw voor Hoog Catharijne is het smeedwerk meegenomen naar een gang van het nieuwe kantoor, het huidige hoofdkantoor van FNV Bondgenoten.

Tot slot nóg een raadsel voor de lezers: Is de achtergrond van sommige in serie vervaardigde voorwerpen onbekend, dat geldt ook voor bepaalde unica. Zo is het IISG in het bezit van een tegelmozaïek op spaanplaat van 47 bij 62,5 centimeter. Centraal in het tegelmozaïek (huisvlijt?) ligt een bronzen reliëf met een portret van 29 centimeter doorsnede, gesigneerd met CB. Boven en onder het reliëf staat de tekst "H.J. Reulen - zijn werk onze kracht". Van de plaquette is niet meer bekend dan dat zij afkomstig is van de Unie van Beambten, Leidinggevenden en Hoger Personeel (Unie BLHP).

Christ Essens
Met dank aan IISG, FNV Bouw, CNV
en De Unie

Hoogovens:

Corus een herhaling van Estel?

De fusie van British Steel en Hoogovens tot Corus op 6 oktober 1999 heeft voornog een weinig succesvol bedrijf opgeleverd. De Centrale Ondernemingsraad en de vakbonden roeren zich, want het succesvolle (voormalige) Hoogovens lijkt op te draaien voor de verliezen van de minder florissant opererende fusiepartner. Eerder kwamen bonden en Hoogovens overeen dat de komende jaren in IJmuiden geen gedwongen ontslagen zouden vallen. Hoe hard is die afspraak? En hoe verging het Hoogovens bij een eerdere fusie? Kortom, wat 'leert' de geschiedenis?

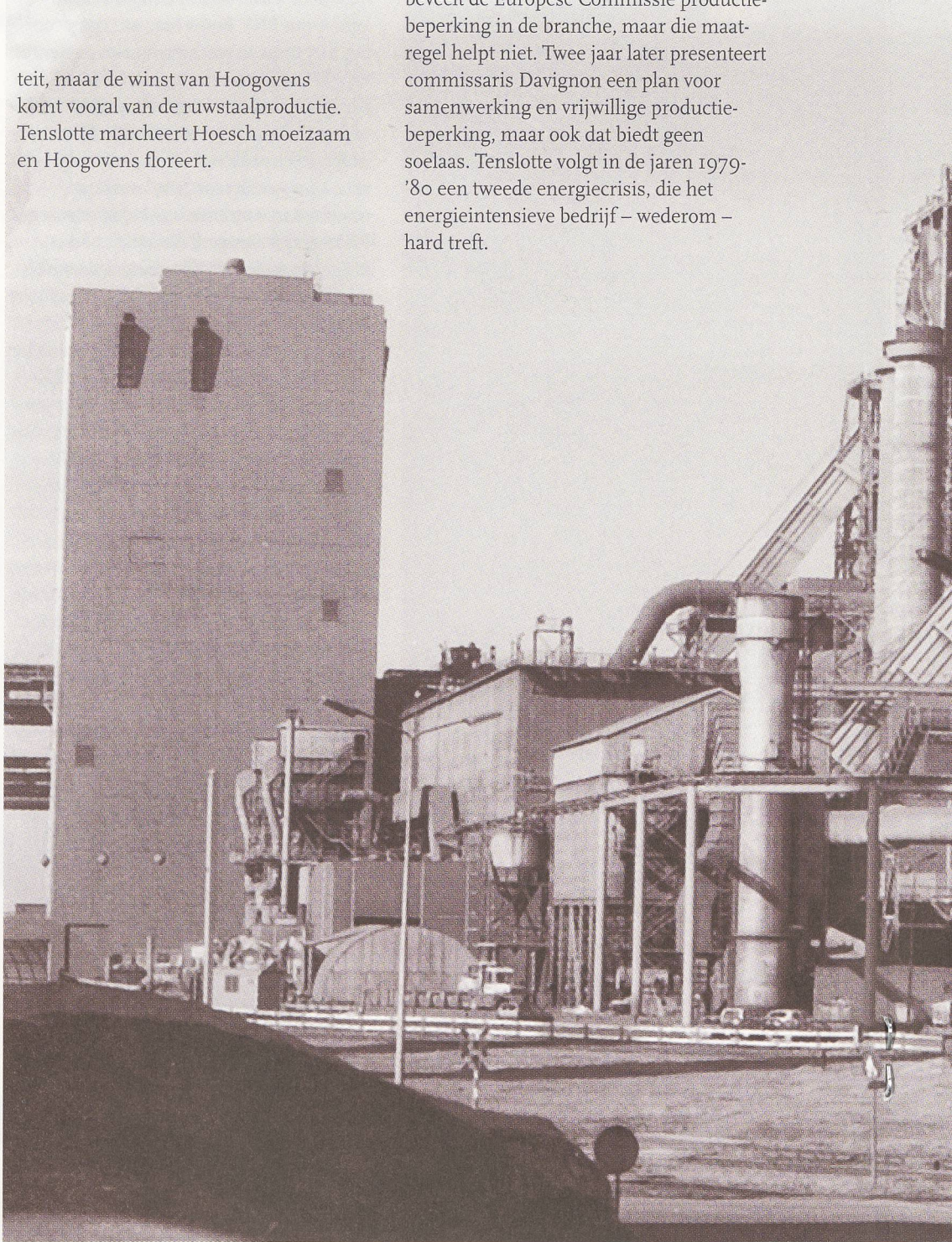
Het is dus niet de eerste keer dat het voormalige Nederlandse staalbedrijf met zijn hoofdkantoor in IJmuiden zich aan een buitenlands fusieavontuur waagde. Tussen 1972 en 1982 ging Hoogovens met zijn Duitse branchegenoot Hoesch op in Estel. Die mislukte fusie toont een aantal opvallende parallellen met de huidige: het betrekkelijk kleine, maar moderne Hoogovens draait op voor de verliezen van de veel grotere branchegenoot die het met zijn verouderde installaties moeilijk heeft in een internationale markt die onverwacht tegenzit. Hoe zat dat ook alweer met Hoogovens en Hoesch? En waren ook toen al de werknemers het slachtoffer?

De fusie tussen 'IJmuiden' en 'Dortmund' lijkt aanvankelijk voor de hand te liggen. Hoesch heeft ondercapaciteit in staalproductie en Hoogovens overcapaciteit. De afzetmarkten van beide partijen vullen elkaar aan en bij goedkope ruwstaalproductie aan de kust en staalverwerking in het binnenland lijken beide partijen alleen maar te kunnen winnen. Door deze eerste binationale fusie op basis van gelijkheid ontstaat een concern met een productiecapaciteit van 12,5 miljoen ton staal, wat betekent dat het na British Steel en Thyssen de nummer drie in Europa is. Het nieuwe concern lijkt groot genoeg om zelfstandig verder te kunnen groeien. De fusiepartners kiezen voor een constructie met een centrale beheersmaatschappij Estel, die officieel wordt opgericht op 7 juli 1972, met terugwerkende kracht tot 1 januari van dat jaar. Ondanks het 50:50 belang in Estel verschillen Hoogovens en Hoesch belangrijk van elkaar: Bij Hoesch Werke werken 50.000 mensen, bij Hoogovens 22.000. Hoesch behaalt 80 % van zijn omzet in een straal van 100 kilometer rond Dortmund, terwijl Hoogovens leeft van export. Hoesch boekt de beste resultaten buiten zijn kernactivi-

teit, maar de winst van Hoogovens komt vooral van de ruwstaalproductie. Tenslotte marcheert Hoesch moeizaam en Hoogovens floreert.

Tegenvallers

De eerste tegenvaller komt al een jaar later met de oliecrisis, die twee jaar later wordt gevolgd door een staalcrisis. De vraag loopt terug door de economische recessie. Hoogovens draait relatief goed, maar Hoesch lijdt grote verliezen. In 1975 beveelt de Europese Commissie productiebeperking in de branche, maar die maatregel helpt niet. Twee jaar later presenteert commissaris Davignon een plan voor samenwerking en vrijwillige productiebeperking, maar ook dat biedt geen soelaas. Tenslotte volgt in de jaren 1979-'80 een tweede energiecrisis, die het energieintensieve bedrijf – wederom – hard treft.

Hoogoven 6 en Hoogoven 7 op het terrein in IJmuiden. Links de kolenmalerij.

In 1980 vaardigt de Europese Commissie quoteringsmaatregelen uit, maar ook daarmee is Estel niet geholpen. De verschillen tussen de Duitse en de Nederlandse poten van de onderneming treden steeds schrijnender aan het licht. De ruwijzer- en staalproductie van Estel levert zware verliezen op door de oude installaties en de daaruit voortvloeiende hoge kosten. Hoogovens is een moderner bedrijf dat de verliezen weet te beperken en in 1978 en '79 zelfs nog winst maakt.

De juridische constructie Estel zuigt Hoogovens leeg: Estel moet de verliezen van Hoesch Werke compenseren, terwijl IJmuiden zelf zijn verliezen draagt. Dat was bij de fusie overigens niet voorzien. Estel krijgt steeds grotere problemen om zijn financiële verplichtingen tegenover zijn Duitse werkmaatschappij na te komen. Ook over toekomstplannen zijn de fusiepartners het niet eens. Hoogovens wil investeren in hoogwaardige, energie- en

arbeidsbesparende productietechnieken en wil meer diversificatie. Hoesch zet nadrukkelijk in op staal en staalverwerking. Politici zitten inmiddels niet stil. In 1981 presenteren de Europese regeringen een herstructureringsplan voor de staalindustrie. De essentie daarvan is dat na tientallen miljarden overheidssubsidie nog een laatste ronde is toegestaan om overcapaciteit af te bouwen. De Duitse overheid eist van Hoesch samenwerking met andere Duitse staalbedrijven in ruil voor een saneringsubsidie, waarop de Dortmunders gaan onderhandelen met Kruppstaal om de fusieonderneming Ruhrstahl te formeren. In februari zegt Hoesch de samenwerking met Hoogovens op, waarna in november ontbinding van Estel volgt met terugwerkende kracht per 1 januari. Ruhrstahl gaat niet door, waarop Hoesch alsnog subsidie krijgt van de Duitse overheid. In vergelijking met andere Europese staalbedrijven ontvangt Hoogovens maar weinig van de Nederlandse regering. Ironisch genoeg neemt tien jaar later Krupp Hoesch over.

Wrang is ook de conclusie als de boeken worden opgemaakt na de ontvlechting van Estel. Het bruto verliesaldo over de periode 1972-1981 is 1895 miljoen gulden, waarvan 'slechts' 240 miljoen bij Hoogovens. Uiteindelijk worden de schulden na lange onderhandelingen verdeeld naar rato van de geleden verliezen en de aandelenverhouding. Daardoor draait Hoogovens op voor 570 miljoen gulden. Als gevolg daarvan is het eigen vermogen van Hoogovens sinds 1971 gehalveerd tot 985 miljoen gulden, terwijl de schuldenlast opliep van 1,2 naar 3,3 miljard.

Werknemers

Hierboven staat een verhaal met veel cijfers, maar wat waren de consequenties voor de werknemers? Hun aantal daalt in de loop der jaren gestaag. In het 'recordjaar' 1974 staan bij Hoogovens IJmuiden 22.500 mensen op loonlijst en bij Nederlandse deelnemingen van Estel nog enkele duizenden. Na het einde van de fusie volgen in de jaren negentig nog enkele saneringsrondes, die duizenden hun baan kosten. Uiteindelijk heeft Corus Nederland in december 2001 12.200 werknemers, waarvan het merendeel in IJmuiden.

Hierboven werden enkele parallellen genoemd tussen beide fusie's, maar medio 2002 lijken de verschillen te overheersen. De zogenoemde fusie met British steel is de facto een overname door de Britten. ►

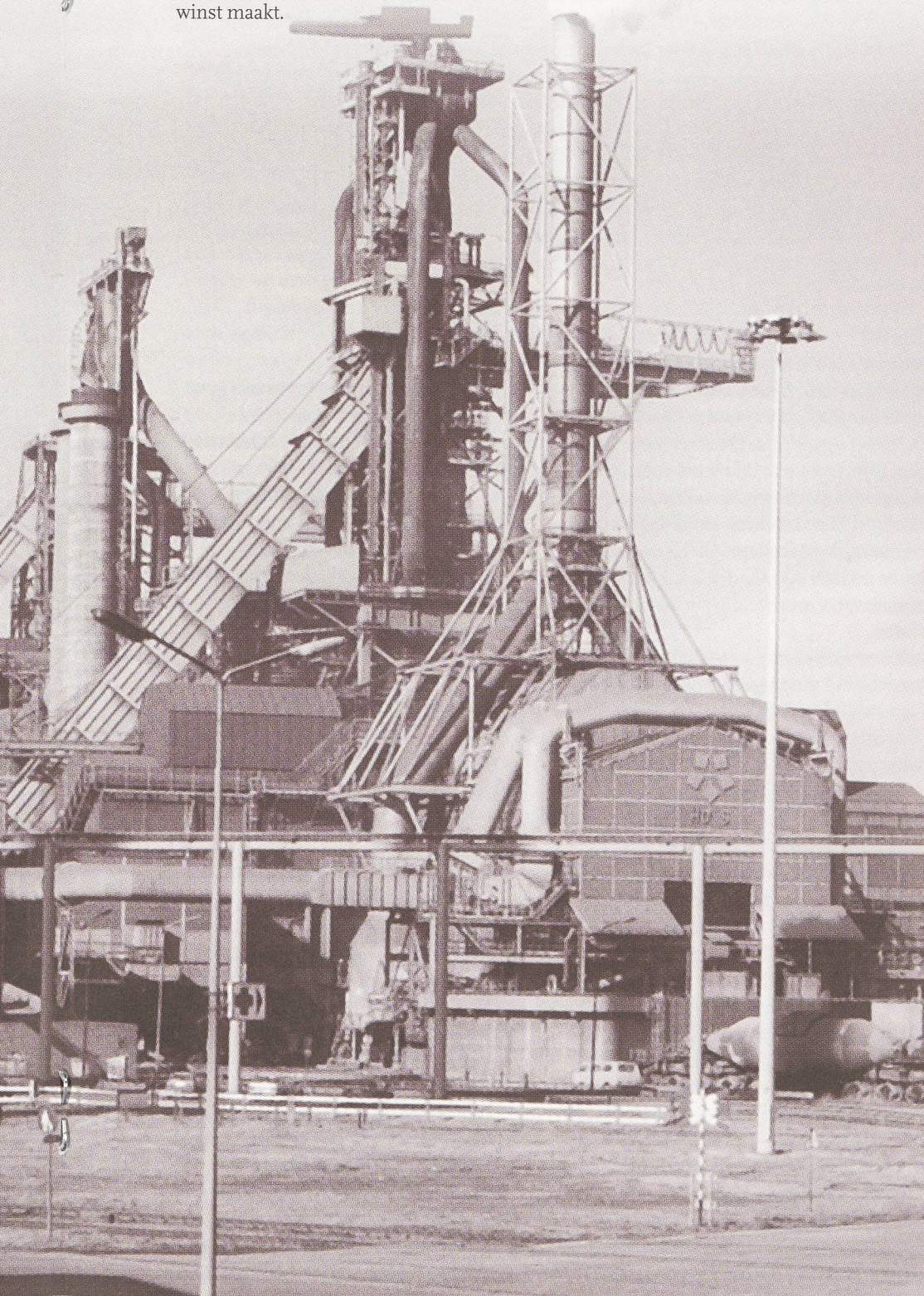

Foto: Corus

Jan Hooglandt, bestuursvoorzitter 1977-1988.
Foto: Corus

Cultuurverschillen

Een argument dat hierboven niet werd genoemd en dat bijdroeg tot de mislukking van Estel was het verschil in bedrijfscultuur. 'Het vlot niet tussen de strikt hiërarchisch denkende Duitsers en de vrijzinniger ingestelde Nederlanders', heet het eufemistisch in een door Hoogovens uitgebracht gedenkboek uit 1993, waarna als voorbeeld een 'typisch Hoogovens-aforisme' wordt genoemd: 'Voor Duitsers was een beslissing van de Raad van Bestuur een bevel, voor Nederlanders een welkome bijdrage aan de voortzetting van de discussie'.

Die cultuurverschillen maakte ANP-journalist Chris Drillenburgh o.g. Lelieveld mee in de tijd dat hij voor het persbureau het staalbedrijf volgde. "De Duitsers hadden een enorme hang naar status, terwijl de Nederlanders veel zakelijker waren." Als voorbeeld noemt hij een voorval op een staalconferentie in Wenen, medio jaren zeventig:

"De Duitse topman Rohwedder kwam met groot gevolg in een stoet mercedessen vanuit Duitsland aangereden. De top van Hoogovens pakte op het vliegveld met drie man een taxi en liet zich daarin naar de plaats van samenkomst brengen.

Rohwedder sprak bestuursvoorzitter Hooglandt van Hoogovens daarop aan: zo weinig decorum, dat gaf toch geen pas. Hooglandt fronste zijn wenkbrauwen en zei: 'dat kost alleen maar geld en wat komt er voor terug?' Volgens Drillenburgh was dat geen gierigheid van Hooglandt. "Dat gevoel voor status was hem en de overige Nederlanders vreemd. Dat merkte je niet alleen in de top, maar ook in de bestuurslagen daaronder. Ik denk dat dat zeker een rol heeft gespeeld bij de mislukking van de fusie."

In een paar jaar tijd verdwijnt vrijwel het gehele Nederlandse topmanagement. In het uit zeven personen bestaande hoogste bestuursorgaan (het executive committee) zit een Nederlander. De zolang gepredikte twee-metalenstrategie wordt eerder dit jaar noodgedwongen losgelaten, want de aluminium-divisie staat te koop om de verliezen van het staalbedrijf te kunnen opvangen. De baas van die versmade aluminiumpoot is Henk Vrins, de enige Nederlander in het executive committee. Estel was een mislukte fusie, waarna in

IJmuiden een sterk en internationaal opererend klein Nederlands staal- en aluminiumbedrijf tot wasdom kwam. De 'fusie' met British Steel was een overname, die niet meer lijkt terug te draaien. Hoogovens stond in vakbondsland bekend om zijn sociale beleid en goede CAO's. De overname door een buitenlandse noodlijdende moloch lijkt de Nederlandse werknemers van Corus weinig perspectief te bieden.

Eric Jan Weterings

Bronnen:

De geschiedenis van Hoogovens is goed gedocumenteerd, vooral dankzij de onderneming zelf. In 1968 verscheen ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan 'Hoogovens IJmuiden 1918-1968'.

Ontstaan en groei van een basisindustrie van de vooraanstaande economisch historicus Prof. Dr. Joh. de Vries. Dit in opdracht van Hoogovens uitgegeven standaardwerk is alleen nog antiquarisch verkrijgbaar.

Dat geldt ook voor 'Hoogovens 1945-1993. Van staalbedrijf tot twee-metalenconcern' van de hand van de Utrechtse wetenschappers Dr. J.J. Dankers en Dr. J. Verheul, dat in 1993 verscheen bij SDU Uitgeverij Koninginnegracht in Den Haag.

Een gepopulariseerde samenvatting van deze standaardwerken is *'Concern in beweging - Vijfenzeventig jaar Hoogovens'* van W. Nieuwenhuys, eveneens een eigen uitgave van Hoogovens Groep uit 1993. Dit boek werd verspreid onder alle toenmalige werknemers en een groot aantal relaties. Tweedehandszaken in de regio IJmond (en in de wijde omtrek) hebben dit overzicht nog weleens op de planken staan. (Ook Hoogovens, althans Corus afdeling IJmuiden, heeft van dit boek nog een stapeltje liggen, maar is daar erg zuinig op.)

In de afgelopen decennia ontstond herhaalde malen arbeidsonrust in IJmuiden. Het FNV-regiokantoor in Beverwijk bewaart daarvan boeiend materiaal.

British Steel

Hoogovens was jarenlang een van de weinige Nederlandse bedrijven die elk jaar een uitje voor de pers organiseerde naar dochterondernemingen in het buitenland. Dat buitenland beperkte zich overigens tot West-Europa, want het moest natuurlijk niet te gek worden. Verzoeken van journalisten om een uitstapje naar bijvoorbeeld verkoopkantoren in verdere streken werden door de afdeling voorlichting steevast afgewezen: "Dat wordt te duur, jongens".

In 1996 koos Hoogovens een bijzonder reisdoel. Dat was deze keer grondverzet-machineproducent JC Bamford in Rocester, ten noorden van Birmingham in Engeland. Toenmalig topman Van Duyne verklapte tijdens het bezoek waarom. "We hebben het deze keer eens anders gedaan, door naar een van onze grote klanten te gaan. Tenslotte hebben we JCB letterlijk en figuurlijk onder de neus van onze grote concurrent British Steel weggekaapt".....

Geschiedenis medezeggenschap bij ENCI

Kaderleden in beeld

ENCI. Dat is cement. Voluit: de Eerste Nederlandse Cement Industrie. Voor de benodigde grondstof mergel of kalksteen graaft de onderneming te Maastricht de Sint-Pietersberg af. De fabrieken in IJmuiden en Rotterdam produceren hoogovencement. De belangrijkste grondstof van dit cement is hoogovenslak, afkomstig van CORUS. Het is een bijproduct wat vrijkomt bij de ruwijzerproductie. De medezeggenschap in dit bedrijf is een mengeling van zuidelijke en westerse culturen en tradities. In IJmuiden is er een actieve vakbondsgroep van FNV Bondgenoten en een onderdeelcommissie (OC) met werknemers uit deze plaats en uit Rotterdam. De OC Bedrijven West is vertegenwoordigd in de ondernemingsraad waar eveneens werknemers van ENCI uit Maastricht deel van uitmaken. Naast de drie productielocaties is er een kantoor te 's-Hertogenbosch. Totaal werken er bij ENCI ruim 700 personen, waarvan circa 110 te IJmuiden. ENCI is geen zuiver Nederlands bedrijf meer, want het maakt deel uit van de Heidelberg Cement Groep.

Een wervende slagzin

Deze zomer maakte Sieb Kramer uit IJmuiden de laatste nog niet georganiseerde werknemer uit de productie lid van de bond. Hij formuleerde er een wervende slagzin bij en won de door FNV Bondgenoten uitgeschreven wedstrijd. Voorzitter De Vries kwam speciaal naar ENCI in IJmuiden om de winnaar en het nieuwe lid te feliciteren. Er is een mooie foto van opgenomen in Bondgenoten Magazine van juli 2002. Het hoge ledental van 60% bij ENCI in IJmuiden zou de bond waarschijnlijk graag als gemiddelde zien van elke onderneming waar hij mee te maken heeft. Sieb Kramer is voorzitter van de ondernemingsraad en al tientallen jaren actief kaderlid van de bond. Deze twee vormen van medezeggenschap zijn voor hem onlosmakelijk met elkaar verbonden. In het optreden van de uit negen personen bestaande OC en de directe houding, uitgesproken opvattingen en vrije opstelling van de vakbondsmensen bij ENCI IJmuiden herkennen we veel van de strijdbare vakbondscultuur bij de Hoogovens, nu CORUS. Voor de hand liggend, want ENCI, vroeger CEMIJ geheten, ligt op het

terrein van Hoogovens/CORUS en betreft de grondstoffen al vanaf begin jaren dertig van de afvalstoffen van het staalconcern. De bedrijfsledengroep is in 1989 bij de verkoop van CEMIJ aan ENCI opgericht. Kaderleden als Sieb Kramer en Henk Korthof van de Industriebond FNV tilden met collega's de vakbondsgroep van de grond omdat er zorgen waren dat het personeel er met de arbeidsvoorwaarden op achteruit zou gaan. Henk Korthof schrijft hierover: "Binnen twee dagen hadden wij af kunnen dwingen dat de arbeidsvoorwaarden, zijnde de Hoogoven-CAO, voor de werknemers niet zouden veranderen. De directie van ENCI heeft mij nog verschillende malen aan een uitspraak van één van de personeelsleden herinnerd. Deze was: "Julie hebben wel de fabriek gekocht, maar niet de mensen". En hij gaf toe dat dit op hun erg veel indruk had gemaakt". De arbeidsvoorwaardelijke regelingen - van CAO tot en met personeelsvervoer - van Hoogovens waren eveneens van toepassing op bedrijven als CEMIJ en MEKOG, de Maatschappij ter Exploitatie van Kooksovgassen, die onder het DSM-concern viel.

Vakbondskader

Kramer en Korthof schreven ongeveer tien jaar geleden voor de leergang Arbeidsvoorwaarden van de Industriebond FNV een eindverslag dat een informatief tijdsdocument is. Hierin lezen we dat het personeel bij de verkoop van hun bedrijf eiste dat ENCI onder de zogeheten Sociale Eenheid van Hoogovens zou blijven. Maar in 1992 vielen er ten tijde van de staalcrisis toch ook wel andere geluiden te horen. Zou het niet beter zijn onder de arbeidsvoorwaarden van een winstgevend bedrijf als ENCI te vallen? Een schriftelijke enquête en een pakketvergelijking, opgezet door en besproken in de kadergroep laat zien dat de Hoogovens-CAO op dat moment nog gunstiger is. Vragen en dilemma's over de overlegstructuur en arbeidsvoorwaardelijke kwesties als de reis- en telefoonkostenvergoeding, winstuitkering, doorbetaald onreglementair verzuim, bevrozing van loon en pensioenpremie blijven. De confrontatie in volgende jaren met een ten opzichte van de ENCI slechtere CAO-uitkomst roept bij de achterban stemmen op over de integratie in de ENCI-CAO.

De oprichting van een eigen OR voor de nieuwe ENCI-werknemers zou gelet op het instemmingsrecht conform artikel 27 van de Wet OR tot afwijkingen (kunnen) gaan leiden over regelingen op het sociale vlak en secundaire arbeidsvoorwaarden. Hoe daarmee om te gaan?

Kramer en Korthof zetten hun medezeggenschapsactiviteiten begonnen bij de CEMIJ bij ENCI voort. De band met de Hoogovens bleef. Sieb Kramer en Henk Korthof draaiden mee in de CAO-commissie, die een keer werd omgevormd tot stakingscomité. Korthof: "Na 14 dagen staken is er toen een goede CAO uitgekomen. Voor Sieb en mij was het een lastig gegeven, daar de Hoogovens-CAO stuk liep en een staking bij CEMIJ niet de Hoogovens zou treffen, maar de ENCI". Al dit vakbondswerk bij ENCI veranderde het beroepsperspectief van Henk Korthof. Begonnen als procesregelaar in de 4-ploegendienst op de Zuurstoffabriek van de Hoogovens en betrokken bij de grote Hoogovenstaking van 1973 werkt hij tegenwoordig als bezoldigd vakbondsbestuurder bij FNV Bondgenoten.

Kijken we terug op het afgelopen decennium, dan kunnen we vaststellen dat bedrijfsorganisatorisch de relatie met CORUS hecht is gebleven, maar wat medezeggenschapsstructuur en arbeidsvoorwaarden aangaat zijn de wegen uiteen gaan lopen.

De belangrijkste wijziging is dat het bedrijf onlangs overging van de CORUS- naar de ENCI-cao. Sieb Kramer en Kees Drenth (eveneens vakbonds- en OR-lid) hebben samen met de betrokken FNV-bestuurder stevig onderhandeld met de directie om na een integratieperiode van twee jaar uiteindelijk over te stappen naar de ENCI-cao. Dat de overgang naar een nieuwe collectieve arbeidsovereenkomst een behoorlijke kluit was, mag de lezer van deze ervaringsdeskundigen aannemen. Ze wijzen op de gevolgen voor de bedrijfscultuur en allerlei regelgeving, vooral het pensioenstelsel.

Harry Peer

1903. Het jaar van de waarheid?

In de geschiedenis van de arbeidersbeweging staat 1903 te boek als het jaar waarin definitief duidelijk werd dat de arbeiders hun heil dienden te zoeken bij de 'moderne' of 'sociaal-democratische' beweging. De staak-maar-raak-tactiek die aan het Nationaal Arbeids-Secretariaat (NAS) wordt toegeschreven, leek heilloos en velen zetten hun schouders meer dan ooit onder de opbouw van een gecentraliseerde vakbeweging. Wat was er gebeurd?

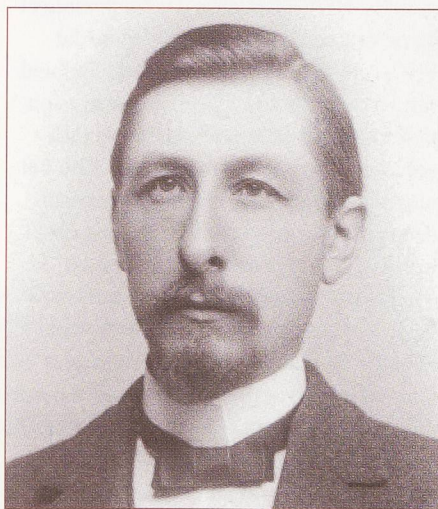
Eind januari legden de spoorwegarbeiders in Amsterdam en daarna ook in andere delen van het land het werk neer uit solidariteit met stakende havenarbeiders. Deze arbeiders in de haven hadden het werk neergelegd om het verplicht lidmaatschap van de vakbond te verkrijgen; ze eisten dus van hun baas dat deze nog slechts leden van de vakbond in dienst nam en geen ongeorganiseerden meer. De auteurs over deze spoorwegstaking zijn het er over eens dat de staking tot stand kwam onder druk van de spoorwegmannen. In zoverre de leiding van de Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel (NV) tot staking opriep en haar steunde, deed ze dat met niets dan de grootste terughoudendheid. Om echter niet de greep op de leden te verliezen, om hun leidende rol niet kwijt te raken, stelden de voormannen van de NV, Oudegeest en Petter, zich aan het hoofd van de beweging. Een beweging echter, die zich niet meer liet sturen. Toen de leiding van de NV de arbeiders op een vergadering in Plancius bijeen had weten te krijgen, zag zij kans de arbeiders te doen besluiten de staking niet uit breiden. Enkele uren later reeds breidde de staking toch uit; de geest was uit de fles.

Twee dagen na het uitbreken van de staking onder het spoorwegpersoneel capituleerden de directies volledig. Een staking, uitgebroken onder druk van de basis, met voorbijgaan aan de adviezen van de leiding der vakorganisatie en zich kenmerkend door een hoge mate van solidariteit (er werden nauwelijks eigen eisen gesteld door de spoorwegmannen!), dwong in enkele dagen tijd de directies op de knieën.

Het land was in rep en roer. Enkele duizenden stakers voerden een actie die door de aard van hun bedrijf tot in alle uithoeken van het land gevolgen had, zoals we dat ook in 2001 zagen tijdens de stakingen bij NS. Riep toen het VVD-kamerlid Hofstra op tot een stakingsverbod voor spoorweg-

personeel, in 1903 gingen de reacties verder. Vanaf de kansel sprak dominee Hoedemaker de volgende onheilspellende woorden: "De beweging die tot Amsterdam beperkt scheen, moet zich nu of straks uitbreiden over heel de wereld; zij mondt uit in de wereldrepubliek. En die Republiek wordt wat zij in het wezen der zaak reeds is, de eenhoofdige regeering aangejord met de Satanische macht, zich keerende, als de volken niet vinden wat zij zoeken, tegen God en zijn gezalfde." Hij was een uit velen die vol afschuw spraken over de gebeurtenissen, terwijl aan de andere kant mensen als Troelstra, die zich altijd had verzet tegen dergelijke spontane acties, hun revolutionaire hart voelden kloppen. Het socialistische kamerlid dat in 1918 tijdens de November-revolutie nog een keer zijn geestdrift de vrije teugel zou laten, schreef: Arbeiders, kameraden, het gaat goed zoo. Men kan het hooren groeien.

Het waren goede tijden voor de arbeidersbeweging, de nieuwe leden stroomden toe en het aantal stakingen nam eveneens enorm toe.

Jelle Troelstra

Bron: IISG

In januari waren er buiten de spoorwegstaking om zestien stakingen geweest, maar in februari groeide dat aantal tot 42. De overgrote meerderheid van deze con-

flicten brak uit buiten de bonden om, resp. 83 en 90% van de gevallen waarin dit gegeven bekend is. Dit geeft al aan dat de leidingen van de verschillende vakbonden minder enthousiast waren over de genomen strijd lustigheid van veel arbeiders dan men misschien zou denken. Rüter, die we toch moeilijk kunnen verdenken van revolutionaire gezindheid, beschreef dit in zijn proefschrift als volgt: "De arbeiders rukten aan de breidels, die hun leiders hun hadden aangelegd, en het leek niet onmogelijk dat ze zich zouden losrukken." (a.w. p. 326). Daar kwam nog bij dat de tegenstanders, van de eerste schrik bekomen, zich klaar maakten om het arbeidersverzet de kop in te drukken.

Van de reacties van dominees, pastoors en rechtse politici hebben we hierboven reeds een illustratieve proeve gezien, maar de regering ging daadwerkelijk in de aanval. Reeds op 5 februari verscheen in De Staatscourant een Koninklijk Besluit waarin de miliciens van de lichteningen 1900 en 1901 onder de wapenen werden geroepen. Deze maatregel bracht de totale troepenmacht op 25.000 man en werd door alle niet-socialistische bladen toegejuicht. Een dag nadat de Tweede Kamer voor het eerst sinds de spoorwegstaking weer bijeen was gekomen, op 25 februari, diende de regering onder leiding van de voormalige dominee Abraham Kuyper drie wetsontwerpen in. In deze voorstellen werd staking door overheidspersoneel en spoorwegpersoneel strafbaar gesteld evenals het hinderen van mensen om te werken. Bovendien werd de staatsbegroting voor het departement van Oorlog verhoogd en ten derde zou er een onderzoek komen naar de rechtsverhoudingen en de voorwaarden waar- onder het spoorwegpersoneel in dienst was.

In het land werd al enige weken gesproken over de mogelijkheid dat dergelijke wetten zouden worden voorgesteld en daarom had de georganiseerde arbeidersbeweging zich beraden. Dit beraad leidde op 20 februari reeds tot oprichting van een Comité van Verweer (CvV) dat het verzet tegen een verwacht stakingsverbod zou trachten vorm te geven. Vanaf de eerste dag hebben de bewegingen van het CvV zich gekenmerkt door twee zaken. Op de eerste plaats een ongekende verdeeldheid tussen de politie- ►

Stakingsbeweging in de periode november 1902-september 1903

Maand	Aantal stakingen	Spontane stakingen als % van totaal, voor zover bekend
november 1902	10	0
december	14	80
januari 1903	17	86
februari	42	90
maart	29	71
april, voor 5 april	6	67
na 5 april	15	60
mei	9	67
juni	7	67
juli	10	80
augustus	7	100
september	12	100

kers van diverse pluimage (sociaal-democraten, anarchisten, syndicalisten, revolutionairen) en op de tweede plaats een oproepen van de arbeiders om het geduld te bewaren. Met dergelijke oproepen was de NV overigens reeds direct na de januaristaking begonnen. Zo schreven Petter en Oudegeest op 5 februari: "Men beware echter zijn kalmte, wachte de geheime instructie af en doe niets zonder order van het hoofdbestuur." Toen wilden de arbeiders nog wel in beweging komen, maar op 8 maart toen de directies van de spoorwegmaatschappijen die inmiddels weer moed hadden verzameld, honderd radicale vakbondsleden ontsloegen, pruttelde het verzet nog slechts een beetje. Toen het eindelijk zover was dat de wetsontwerpen in de Tweede Kamer werden behandeld en er zou worden gestaakt, bleek dat slechts enkele tienduizenden arbeiders in beweging wilden komen. Vanwege de geringe weerklank van de oproep tot een algemene staking werd de staking reeds na enkele dagen opgeheven. De strijd was verloren, enkele duizenden stakers werden ontslagen en de arbeidersbeweging ging sombere tijden tegemoet. Het verlies van de tweede spoorwegstaking werd door de radicale socialisten verklaard uit het verraad dat de gematigden zouden hebben gepleegd. Massavergaderingen waarin de bondsbestuurders op het matje werden geroepen droegen deze visie ook uit, terwijl aan de andere kant de gematigden in de nederlaag een aanwijzing voor iets heel anders zagen. Volgens hen was het nu zonneklaar dat het zo niet verder kon. Er moest worden gekozen voor het

systeem van gecentraliseerde organisaties met betaalde bestuurders. Een systeem waarbij 'de uitvoerende macht gelegd wordt in handen van een centraal college, het hoofdbestuur, dat, ingevolge de bepalingen van statuten en reglementen, alsmede van de besluiten der organisatie, en daaraan onderworpen, het geheele doen en laten van den vakbond regelt, beheert en leidt'.

Nu is het ontegenzeggelijk waar dat de vakbeweging die op een dergelijke wijze georganiseerd is geweest succesvol is geweest. Na de oprichting van het Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen (NVV) in 1906 volgens deze principes hebben vrijwel alle stromingen, hetzij christelijk hetzij katholiek, hem gevolgd. Zelfs het revolutionaire NAS ging uiteindelijk deze richting uit, maar de verantwoording voor deze ontwikkeling komt mij, terugkijkend, toch enigszins vreemd voor.

Zonder aan verraad van de gematigde bondsbestuurders te willen geloven, is het toch eigenaardig dat de geschiedenis van de spoorwegstakingen het geloof in centralistische organisaties zo heeft gestimuleerd. De staking die vrijwel spontaan tot stand kwam, werd immers in korte tijd gewonnen terwijl de staking die onder leiding van de organisaties (hoe verdeeld ook) stond, eindigde in een smadelijke nederlaag. Wie de problemen van de huidige vakbeweging kent, kan niet anders dan zich realiseren dat de rond 1900 ingeslagen weg niet alleen zaligmakend is gebleken. De centralistische vakbeweging

heeft bijvoorbeeld een bestuurder voortgebracht die toen hij van baan veranderde als eerste daad trachtte een van de verworvenheden van de arbeiders, de WAO, te ontmantelen. Belangrijker is echter het gegeven dat een centralistische organisatie haar leden per definitie niet als volmondige mensen beschouwt en dezen ten lange leste het bijltje er maar bij neergooien. De huidige vakbeweging is gebaat bij veel leden, maar het enthousiasme van de leiding daalt zienderogen als de leden hun stem laten horen. Bijna honderd jaar na de spoorwegstakingen van 1903 waren het weer werknemers bij de spoorwegen die het land in rep en roer zetten. Weer joegen ze de bestuurders van de bonden op tot groter radicalisme en dwongen ze hen via de personeelscollectieven tot stakingen. Natuurlijk heeft de vakbeweging bijgedragen aan de 'verheffing' van de arbeiders tot de mondiger burgers die ze nu zijn. We kunnen ons echter met recht afvragen of een radicale en minder centralistische vakbeweging hetzelfde niet eveneens had bereikt. En misschien wel meer. We kunnen het vergelijken met het toetsenbord op onze computers. De indeling van de letters daarop, de QWERTY-verdeling, is gebleken succesvol te zijn en over de hele wereld is deze gangbaar. Uit proeven is echter ook gebleken dat een andere indeling het werk gemakkelijker en sneller maakt. Toch zullen we niet gauw meemaken dat QWERTY wordt vervangen, daarvoor zijn de gevestigde belangen inmiddels te groot.

Sjaak van der Velden

Programma

Schoonheid na het Werk 2002**De Burcht op zondag**

Onder de titel 'Schoonheid na het werk' organiseert de Burcht in 2002 een reeks literair-culturele bijeenkomsten op de 'zachte uren' van de zondag. Deze uitdrukking heeft zijn oorsprong in de rijke historie van de arbeidersontwikkeling. De strijders voor de achturige werkdag hadden duidelijke ideeën over een regelmatige indeling van de dag: naast acht 'sterke uren' van arbeid, waren er acht 'diepe uren' van de rust en tenslotte acht 'zachte uren' voor ontspanning en ontwikkeling. De Burcht biedt een interessante invulling van die 'zachte uren'.

De Burcht

Henri Polaklaan 9
1018 CP Amsterdam
tel: 020-6241166
fax: 020-6237331
E-mail: vakmus@xs4all.nl

Lezingen en een debat

Alle lezingen beginnen op zondagmiddag om 14.00 uur. De entreprijs voor elke lezing is € 5 (m.u.v. 6 oktober)

6 oktober Sjolem Aleichem en L'Chayim

Ariane Zwiers, als onderzoekster verbonden aan de Faculteit Taalkunde (vakgroep Duits) van de Vrije Universiteit Amsterdam, spreekt over het Jiddisch als taal en over een van de belangrijkste auteurs die in het Jiddisch publiceerde: Sjolem Aleichem (pseudoniem van Sjolem Rabinovitsj). Aleichem leefde van 1859 tot 1916 en is vooral bekend geworden met zijn *Tevje de melkboer*. Zwiers, momenteel bezig met een proefschrift over het Jiddisch, zal ook ingaan op de toenemende populariteit van het Jiddisch in Nederland en elders. Na de inleiding van Ariane Zwiers zal het klezmerensemble L'Chayim samen met de bekende zangeres Shura Lipovskiy, optreden met een programma dat geïnspireerd is op het leven en werk van Sjolem Aleichem.
NB Prijs: € 10

27 oktober Adriaan Roland Holst

Biograaf Jan van der Vegt spreekt over de maatschappij-opvattingen van Adriaan Roland Holst naar aanleiding van zijn boek

A. Roland Holst. *Biografie*, dat in 2000 verscheen. Adriaan Roland Holst, de 'Prins der dichters', stond bekend om zijn conservatieve opvattingen maar bleek in zijn jonge jaren, onder invloed van zijn oom Richard Roland Holst en diens vrouw Henriëtte Roland Holst-Van der Schalk, danig onder de indruk van het socialisme. In het dichterlijke werk van Adriaan Roland Holst, die niet bekend stond om zijn politieke betrokkenheid, is deze 'socialistische' tendens desondanks duidelijk te bespeuren.

17 november Arnold Aletrino

Neerlandica Marijke Stapert-Eggen, als adjunct-conservator verbonden aan de Universiteits Bibliotheek van de UvA en bezorger van een digitale editie van de correspondentie van Albert Verwey, spreekt over een van de boeiendste vertegenwoordigers van de beweging der Tachtigers: Arnold Aletrino (1858-1916). Aletrino, arts, schrijver en criminoloog, schreef romans en novellen die uitblonden door hun bijzondere taalgebruik, onder andere: *Zuster Bertha* (1891), *Martha* (1895) en *Uit 't leven* (1901).

Het tijdschrift *De Nieuwe Gids* was zijn literaire spreekbuis; voor het blad schreef hij artikelen over criminologie, prostitutie en homoseksualiteit waarin hij zich een voorvechter toonde voor de hervorming van het strafrecht en de emancipatie van homoseksuelen. Hij onderhield intensieve contacten met Jacob Israël de Haan, Frederik van Eeden, Willem Kloos en Albert Verwey.

15 december A.S Talma

J. van den Molen, voormalig CNV bestuurder, spreekt over *A.S. Talma als inspirator van de moderne christelijke vakbeweging*. Van den Molen, die talloze artikelen schreef over kopstukken van de christelijke sociale beweging (o.a. voor het *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland*), zal ingaan op de rol die Talma heeft gespeeld in de modernisering van het Nederlands Werklieden Verbond Patrimonium, de voorloper van het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV). Talma is een van de belangrijkste sociale hervormers geweest van het begin van de twintigste eeuw in Nederland: als minister van Landbouw, Handel en

Nijverheid heeft hij enkele cruciale sociale wetten uitgevaardigd, waaronder de Ziektewet en de Invaliditeits- en Ouderdoms wet.

Muziek

De muziekvoorstellingen beginnen altijd op zondagmiddag om 14.00 uur.

De muziekvoorstellingen worden georganiseerd in samenwerking met het Conservatorium van Amsterdam en zijn gratis (m.u.v. 1 december).

Bij het ter perse gaan van deze folder waren alle ensembles nog niet bekend: voor inlichtingen kunt u t.z.t. contact opnemen met de Burcht (020-6241166).

20 oktober

Ensemble Conservatorium van Amsterdam
- Toegang gratis

3 november

Via Artis: **Valeria Mignaco - zang, Marta Graziolino - harp en Andrea Guttman - blokfluit, met Middeleeuwse polyfone muziek van o.a Landini, Grinon, Moulins en Machaut.**
Toegang gratis

24 november

Ensemble Conservatorium van Amsterdam
- Toegang gratis

1 december

L'Chayim: Marten Boeken -viool, Jan Rokyta - cimbaal (Internationaal Folkloristisch Danstheater) en Gabriël Burbalau - contrabas, met een muzikaal programma met klassieke en joodse (klezmer) muziek: o.a. delen uit Petroushka van Igor Strawinsky, Hebreeuwse melodie en Stempjenju van Josef Achron en Tzigane van Maurice Ravel.
Toegang € 8

22 december

Ensemble Conservatorium van Amsterdam
- Toegang gratis

Lezersbrieven:

Enka: Een bedrijf en een wijf

"Ben jij soms familie van Enka van der Vlies?" is me herhaaldelijk gevraagd in de jaren dat ik actief was in de Partij van de Arbeid en in de werkgemeenschap van protestantse christenen daarin. Ik ben, geïntrigeerd door die vraag, gaan uitzoeken wie Enka van der Vlies dan wel geweest was en ben, haar geschiedenis eenmaal kennend, onder de indruk gekomen. Familie? Neen denk ik, want zij zal van de Sliedrechtse tak zijn (ze is in die plaats geboren in 1873) en ik ben van de Schiedamse.

Nu, de nieuwsbrief van de VHV lezend (juni 2002, Enka op internet: zoeken, zoeken, zoeken, blz 6/7) kom ik haar schrijversnaam Enka weer tegen. In dat artikel levert de computer Enka als pseudoniem van A. van der Vlis en onze eindredacteur neemt de gelegenheid te baat 'een vergeten scribent aan de vergetelheid te ontrukken.' Nu, dat kan dus precieser en in onze Nieuwsbrief als blad van de VHV mogen we, dunkt mij, gerust wat vollediger zijn.

Zoeken

Voor wat meer materiaal over haar ben ik maar naar de openbare bibliotheek gegaan, al had ik ook thuis via mijn iMac in de catalogus kunnen komen. Je graaiende handen zijn, als je eenmaal de juiste planken hebt bereikt, nog altijd de beste zoekmachine.

De beste bron lijkt mij het Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland, deel 3. Haar beschrijver, R. Verwoerd, schreef ook een doctoraalscriptie over haar en later nog een boek, Anke van der Vlies, een bliksems wijf, een betiteling die hij kennelijk ontleent aan iemand die haar gekend heeft.

Zij was onderwijzeres in het christelijk onderwijs in Schiedam waar zij als huisbezoekster voor een predikant met de sociale noden van het fabrieksproletariaat in aanraking kwam. Lezing van Kautsky's Erfurter programma bracht haar tot de overtuiging dat ze ook als christen socialist kon zijn. Zij beschreef deze overtuiging in een in 1907 verschenen brochure, waarna het kwam tot de oprichting van de bond van Christen-socialisten (BCS), waarvan zij secretaris werd.

Abraham Kuiper heeft nog geprobeerd haar van haar ongelijk te overtuigen, wat niet lukte. Haar school ontsloeg haar, waartegen zij in beroep ging en gelijk kreeg, maar waarna zij later zelf ontslag nam.

Christin en socialiste

Haar hele leven heeft eigenlijk in het teken gestaan van die combinatie van christendom en socialisme. Daarbij zag zij christen-socialisme niet als een specifiek soort socialisme: Het verschil met andere socialisten zat hem alleen in de motieven. Die overtuiging droeg zij niet alleen uit in politieke publikaties, maar ook in romans. Ze publiceerde onder de naam Enka, Anke van der Vlies en soms ook met de naam van haar man er bij, A. Tjaden-Van der Vlies. Zowel in christelijk Nederland (waar geloof in het begin van de vorige eeuw samenging met politiek conservatisme) als in de socialistische beweging, waarin zij naar haar gevoel haar religieuze kant niet kon ontplooiën, heeft zij zich ongelukkig gevoeld.

Toen de BCS aan verkiezingen wilde gaan deelnemen (inderdaad heeft de bond een tijdlang een vertegenwoordiger in de Tweede Kamer gehad), werd zij lid van de SDAP, omdat ze niet geloofde in het bestaansrecht van christelijke organisaties. Later is zij weer uit de SDAP gegaan die zij verburgerlijkt vond en te weinig revolutionair. Zij stierf in 1939 in Bergen N.H.

Gebruikte literatuur:

Dr. H. de Vos, Geschiedenis van het socialisme in Nederland in het kader van zijn tijd, dl. I, Baarn 1976 blz. 127.

R. Verwoerd, Vlies, Anke van der, in: Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland, deel 3, blz. 214/217, Amsterdam 1988.

Dit artikel geeft ook een overzicht zowel van haar publikaties als van geschriften over haar.

Lezersbrieven:

Waarde vrienden

Ondanks mijn rugpijn en een haperende schrijfmachine toch even dit briefje

In deze tijd van vervlakking en politiek onbenul was voor mij de bijeenkomst van zaterdag 17 augustus j.l. een onverwachte gebeurtenis.

Op de achtergrond bespeurde ik een strenge regie, maar de presentatie was gezellig, dat zijn van die dingen waar ik op let, als dat mag.....??

Op mijn manier heb ik er een verslagje van geschreven en aandacht besteedt aan het uitstekende plan om de legendarische staking van 1903 te gaan herdenken.

Bij het NIVON (42000 leden) het voormalige Instituut voor Arbeidersontwikkeling heb ik mij met de materie op dringend verzoek veel bezig gehouden met de geschiedenis van "Jan met de pet".

De oudere leden heb ik laten lachen, maar ik zag ze soms ook wel een traan wegvegen, het was ook geen lolbroekkerij, ik zorgde wel voor de inhoud.

Men heeft het zelfs gefilmd en deze videoband bezit ik.

Ik heb mij ook jaren met de Duitse anti-Hitlermensen bezig gehouden, waarvan ik ook films heb.

Het is beslist mijn plan niet om op het podium te komen, maar als ik eventueel een handje kan helpen dan hoor ik dat wel. Voor eigen rekening zou ik het leuk vinden om bij jullie eens een kop koffie te drinken.

Rotterdam 27 augustus 2002

Met kam. groeten Bram Slaager

VHV-bestuurder Kamerlid

VHV-bestuurslid Jan Jacob van Dijk is bij de recente verkiezingen gekozen als Tweede-Kamerlid. Sinds 26 juli maakt hij deel uit van de CDA-fractie. Andere activiteiten van Van Dijk zijn/waren programmaleider arbeidsrelaties van de vakcentrale CNV, lid van de gemeenteraad van Culemborg en waarnemend hoogleraar (voor zijn fractievoorzitter J.P. Balkenende) christelijk-sociaal denken aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

VHV-website uitgebreid

De website van de Vakbondshistorische Vereniging (www.vakbondshistorie.nl) is flink uitgebreid.

De belangrijkste verandering is dat de Nieuwsbrief nu ook in digitale vorm is te bekijken, zodra de leden het papieren exemplaar in de bus hebben gekregen.

Andere onderwerpen die recent zijn toegevoegd aan de site zijn:

- De spoorwegstaking van 1903
- Wandelen in het Amsterdam van Theo Thijssen
- Lodewijk de Waal neemt het eerste boek over Henk Kuiper in ontvangst
- De namen van de nieuwe FNV-gebouwen

Peter de Wekker

Ledenraadsvergadering

Op maandagavond 4 november 2002 komt de ledenraad van de VHV weer bijeen. Deze vergadering wordt gehouden in het kantoor van FNV Bondgenoten aan de Goeman Borgesuslaan 77 te Utrecht.

Zoals gebruikelijk begint ook deze LR-vergadering met een huishoudelijk deel, waarin ondermeer het verslag van de vergadering op 4 maart 2002, de begroting voor het volgend jaar en de activiteiten van dit jaar en de voor-nemens voor 2003 aan de orde komen.

De LR-vergaderingen kennen ook een 'vakbondshistorisch deel'. De VHV heeft immers als doelstelling de kennis van en de belangstelling voor de geschiedenis van de Nederlandse vakbeweging te bevorderen. Dat doen we dus in alle LR-vergaderingen.

Op 4 november aanstaande komt Wim Spit (ex-voorzitter NKV en ex-vice voorzitter FNV) vertellen over zijn persoonlijke ervaringen met de structuurherziening van de KAB, die in 1961 in gang werd gezet.

Geert Wagenaer
Secretaris VHV

MHP-voorman Henk van der Schalie overleden

Henk van der Schalie overleed vrijdag 30 augustus 2002. Hij is van grote betekenis geweest voor wat ik gemakshalve noem: het georganiseerde middelbaar en hoger personeel. Hij heeft niet alleen aan de wieg gestaan in 1974 van wat nu de vakcentrale Unie mhp heet, maar reeds in de jaren daarvoor, ontwikkelde hij zich tot de spreekbuis van, in eerste instantie, het hoger personeel. Als geen ander onderkende hij de tamelijk kwetsbare positie daarvan.

Daarom trad hij, werkzaam als functionaris bij Philips in Eindhoven, in 1969 toe tot de nog kleine organisatie van de Vereniging Hoger Personeel Philips Eindhoven. Een jaar later werd hij voorzitter van de Vereniging Hoger Philips Personeel Eindhoven. In de jaren 1972 en '73 was hij werknemersvoorzitter van de Centrale Ondernemingsraad van het Philips-concern.

In deze jaren deed zich de grote doorbraak voor van het georganiseerde hoger personeel. Onder leiding van Henk van der Schalie ontstonden niet alleen bij het Philips-concern in Nederland, maar in veel andere bedrijfstakken verenigingen van hoger personeel. Dit had tot gevolg, dat Henk in 1973 de eerste voorzitter werd van de Federatie Hoger Philips Personeel en een jaar daarna voorzitter van de Federatie Hoger Personeel in de Metaal en Electro-technische Industrie.

Door deze ontwikkeling begon de in 1966 opgerichte Nederlandse Centrale van Hoger Personeel – een relatief kleine organisatie – sterk te groeien. Men had nu een professionele voorzitter nodig en wie lag er meer voor de hand dan Henk van der Schalie? In 1974 werd hij benoemd door de sterk gegroeide organisatie – van 15.000 tot 35.000 leden – tot de eerste bezoldigde voorzitter.

Henk's volgende initiatief was in 1974, de werknemersorganisaties binnen dit gespreksplatform, waaronder zijn 'eigen' NCHP te verenigen in een centrale werknemersorganisatie, de Raad van Overleg van Middelbaar en Hoger Personeel, de huidige vakcentrale Unie MHP.

Zijn grote verdienste is, dat hij zo'n dertien werknemersgroeperingen heeft weten te bundelen tot een landelijke werknemersorganisatie van middenkader en hoger personeel. Dat betekende in sociaal-economisch Nederland een fenomeen: sinds het eind van de Tweede Wereldoorlog een nieuwe vakcentrale. Verder wist hij te bewerkstelligen, dat de vakcentrale in 1976 lid werd van de Sociaal-Economische Raad en een paar jaar later werd toegelaten tot de Stichting van de Arbeid.

Alom werd hij geprezen om zijn kundig inzicht in sociaal-economische vraagstukken.

Henk was de MHP in optima forma die uitstekend overweg kon met zijn naaste medewerkers.

Hij toonde zeer veel belangstelling voor het persoonlijke wel en wee van zijn directe medewerkers op bureau-niveau.

Henk is 79 jaar oud geworden.

Frits van Schaik
voorlichting vakcentrale Unie mhp

Colofon

De Nieuwsbrief is een uitgave van de Stichting FNV-pers te Amsterdam in opdracht van de VHV en verschijnt vier keer per jaar.

15e jaargang, nr. 3, september 2002

Redactie: Jacques van Gerwen
Harry Peer
Jeroen Sprenger
Eric-Jan Weterings
(eindredactie,
tel. 020-6648296)
Wim de Vrind
(redactiesecretaris,
tel. 020-6404107)

Redactieadres: Palestrinastraat 13^{HS}
1071 LC Amsterdam
tel. 020-6648296
ej.weterings@planet.nl

Internet www.vakbondshistorie.nl

Vormgeving: ACI Ontwerpstudio
Amsterdam

Druk: ACI Amsterdam

ISSN 1384-7457